

V kraljestvu os.

vala lepa za tako kraljestvo,« boš dejal, mladi prijatelj! »Ne, kraljestva os pa res ne poznam in ga tudi ne priznam. Te porednice, ki so mi tolikokrat razgnale krave na vse strani, mojega ubogega sultana pognale v divjem begu v bližnji tolmun, a mene samega opikale, da nisem tri dni videl, te nesramnice naj bi imele svoje kraljestvo?! Ne, tega pa že ne verujem.«

»Le potrpi malo in prepričal se boš, da imajo te male, toliko razkričane živalce dobro urejeno državo in tudi svojega vladarja. Res, da ta vladar ni kralj, pač pa jim vlada kraljica; torej lahko imenujemo njihovo državo kraljestvo.

Povabim te s seboj, mladi prijatelj, in ne bo ti žal, če me boš spremljal na kratkem potovanju po kraljestvu os. Mnogo zanimivega boš videl in morebiti boš celo odpustil osi, pred katero si že brusil pete, ali pa ki te je celo zaznamovala s svojim ostrim želom. Prepričal se boš, da so ose v primeri z muhami mirne, poštene živalce, ki te nikdar ne nadlegujejo brez vzroka in uporabljajo svoje strupeno orožje le takrat, kadar branijo lastno življenje ali pa svoj dom, svojo državo.

Ose prištevamo kakor čebele, mravlje, termite in še mnoge druge k družabnim, države tvorečim živalim.

Pri nas žive sledeče družabne ose: navadna osa, nemška, rusa, (rdečkasta) saška, gozdna, srednja in mala (papirna ali francoska) osa. Vse so v splošnem črne z mnogimi rumenimi lisami in pikami. Na prvi pogled jih je težko ločiti razen sršenov, ki nadkriljujejo po velikosti vse druge ose, nadalje ruse ose, ki ima rdečkasto liso na zadku, in male ose, pri kateri je zadek le s tankim rečljem zvezan z oprsem. Pri tej osi se nam zdi, kakor da je pretrgana ali preščipnjena. Sloka kakor osa, pravimo gospodičnam, ki so prav ozke v pasu.

Da spoznamo življenjski način os, zasledujmo v zgodnji pomladi našo navadno oso, ki jo opazimo na prvih pomladanskih cveticah, na njenem poletu. Videli bomo, da je smuknila v kako mišjo ali krtovo luknjo. Čudno se ti bo zdelo, če nisi še nikdar poprej videl osjega doma v zemlji. Vendar ni to nič čudnega, osa si je namreč izbrala prazno mišjo luknjo za svoje domovje; tu pod zemljo si misli zgraditi svoj bodoči grad. Ne mudi se dolgo pod zemljo, kmalu je zopet na bližnjih cveticah, posrka zdaj tu zdaj tam malo strdi, pomiga s trepalnicami, se zakadi v bližnjo muho ter zadovoljno brenče odleti proti domu. Po nekaj minutah jo boš našel na starem plotu. Z ostrimi roženimi čeljustmi oddrobi košček preperelega lesa in odleti. Čemu ji bo služil ta les, vendar ne za hrano? Ne za hrano, pač pa za zgradbo njenega doma.

Oglejmo si osinji dom nekoliko tednov pozneje. Iz rova prihajajo že množične ose, a naše znanke ni med njimi; ose, ki prihajajo na svetlo, so precej manjše od nje. Pridno odletavajo in se zopet vračajo k domu. Vidiš jih lahko na cveticah, pri mesarju na izobešenem mesu, na sladkem sadju in na oknih, kjer prežijo na svoje žrtve med muhami. Klatijo se tudi prav rade okrog čebeljakov, kjer ugrabijo marsikatero utrujeno, s strdjo in cvetnim prahom obloženo čebelo.

Sklenemo torej, ogledati si osinji dom v zapuščeni mišji luknji. Zvečer se to lahko zgodi brez večje nevarnosti. Pripravimo si kos ruše ali mehke ilovice in stekleničico etra! Previdno se približamo odprtini, vlijemo naglo v

luknjo nekoliko etra in zamašimo z ilovico vhod. Namesto etra se poslužiš za silo tudi žvepljenih trakov, kakor jih rabijo pri žvepljanju sodov.

Po nekaj minutah potihne živahno šumenje in brenčanje v luknji. To nam je znak, da so ose omamljene. Torej motiko v roke! Po nekoliko zamahljajih pridemo navadno že do osinjega gnezda. To obstoji spomladi le iz ene na stropu pritrjene pogače z navzdol visečimi šesterostraničnimi celicami. Pogačo obdaja plašč iz iste sivkaste ali rjave snovi, iz katere je napravljena pogača. Srednje celice so pokrite z belim pokrovčkom, v stranskih celicah se gibljejo brez nogi črvički, to so osje ličinke, v obrobni celicah se pa nahajajo majhna podolgovata jajčeca. Če privzdignemo bele pokrovčke, najdemo v njih bolj ali manj razvite osje bube, ali pa celo popolne ose. Med omamljenimi osami, ki jih je lahko 50—100, najdemo tudi našo znanko, ki je precej večja nego ostale ose. To je samica kraljica, ostale ose so delavke, nerazvite samice.

Odprimo kako osje gnezdo konec septembra! Delo je precej opasnejše, kajti družba se je pomnožila že na tisoče. Treba bo morebiti večkrat vlti etra v odprtino in čakati, da poneha šumenje v notranjosti. Namesto ene borne pogače, bomo našli večnadstropen gradič s tisoči prebivalcev. V nekem osinjem gnezdu sem jih naštel nekoč čez 6000, najdejo se pa tudi osinjak v nad 10.000 stanovalci, torej v resnici pravo kraljestvo v malem.

Če premostrimo omamljene ose natančneje, jih lahko takoj že po velikosti delimo v tri vrste, in sicer je med njimi več sto samic, približno enako število samcev, ostale so pa delavke.

Če odpremo kako osinje gnezdo po prvem hujšem mrazu, bo to navadno že brez življenja. V gnezdu bomo našli več sto mrtvih samcev in delavk, ali pa tudi samo par mrličev, samice so pa sploh zginile, če jih ni iznenadila zima. Samice namreč v pozni jeseni zapuste svoj dom in si poiščejo v mahovju, v štorih in v raznih razpokah svoja prezimovišča, kjer prespijo zimo do pomladi. Nekoč sem našel v nekem štoru samico v sredini avgusta; ta je torej prespala tudi pomlad in poletje. Sreča je, da 70—80% samic pogine že v jeseni in po zimi, ker so ose za mraz zelo občutljive, drugače bi imela vsaka zapuščena mišja ali krtova luknja svoje osiše. Razen tega uničijo mnogo os spomladi ptice in hladni deževni dnevi.

Toplo pomladansko solnce izvabi iz prezimovišča že oplojeno samico. Hitro je odkrila zapuščeno mišjo luknjo ob solnčnem bregu in mlada kraljica, ustanoviteljica novega rodu, gre takoj na delo. Kmalu je zgrajena majhna pogača. V vsako celico znese po eno jajčece, iz katerega zleze ličinka. Ličinke je treba seveda hraniti. Glede hrane ličink si prirodoopisci niso še na jasnem. Nekateri trdijo, da obstoji hrana osjih ličink v glavnem iz sladkih sokov, drugi zopet so mnenja, da hranijo ose svoje ličinke izključno s prežvečenim mesnim sokom. Neštetokrat sem opazoval boj med oso in muho, oziroma čebelo. Nekoč so mi požrle ose v teku dveh ur čez 20 sveže napetih metuljev; pustile so mi le peruti.

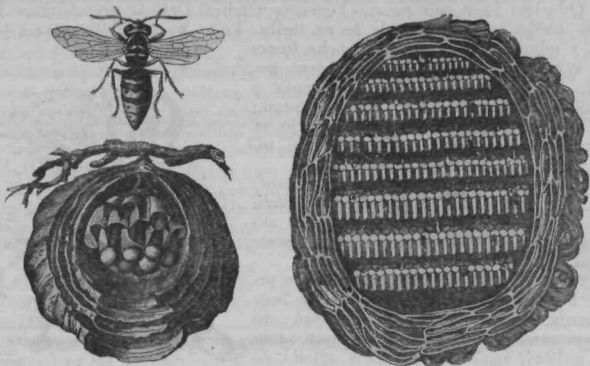
Ličinka naglo raste in se zabubi. Po kratkem času pridejo na dan prve delavke. Urno se poprimejo dela. Treba je razširiti preozko votlino in drobci

za drobcem znositi na prosto. Mati-kraljica ostane sedaj večinoma doma in obdaruje celice z jajčki. Še preden so polne celice prve pogače, gradijo pod prvo že drugo. Gradbeno snov dobivajo na starih plotovih in lesenih strehah, nekatere pa, kakor na primer sršeni, uporabljajo lubje raznih dreves, posebno jelš. Lesno snov prežvečijo in pomešajo s slino ter napravijo papirju podobno tvarino. Ose so torej prve tvorničarke lesnega papirja. Naravnost čudno se nam zdi, da se je človeku to primeroma pozno posrečilo.

Vrsti se celica za celico, pod prejšnjimi pogačami rastejo nove, dokler ne nastane pravi, večnadstropni osinji grad. Rod se naglo množi in delavke morajo biti zelo pridne, če hočejo nahraniti vse lačne želodčke ličink.

Šele proti jeseni znese samica jajčeca, iz katerih nastanejo samci in samice-kraljice. Sedaj je treba tudi te hraniti, kajti pri nekaterih vrstah vidiš samce in samice le redkokedaj na prostem.

Toliko dela, toliko truda za tako kratko dobo! Prvi zimski dnevi in prej tako živahno življenje v osinjem gradu je za vedno prenehalo. Konec novembra boš našel skoro same mrličje, mesec dni pozneje pa le še razvaline gradu — nekdanjega kraljestva os.

Popolnoma enak razvoj in življenjski način opazujemo lahko pri vseh drugih navedenih osah. Razlika obstoji le v različnih bivališčih in v gradbeni snovi osinjakov. Iste vrste uporabljajo lahko različno snov, zbero si seveda tisto, ki jim je ravno na razpolago.

Od družabnih os stanujejo v zemlji razen navadne ose tudi še nemška in rusa osa, ki tvorijo navadno prav tako mnogoštevilne države

Saška osa si zbere za bivališče podstrešje, najdeš jo pa lahko tudi zunaj poslopja, seveda na zavarovanih mestih. Na marsikaterem podstrešju vidiš tudi do sto majhnih okroglih osinjakov, ki pa niso vsi iz istega leta. Večinoma so nedograjeni, ker se je njihova graditeljica predčasno ponesrečila in ž njo je poginil tudi njen rod. Ti osinjaki so zelo trpežni, dočim oni v zemlji strohne že v treh, štirih mesecih.

Srednja osa, ki jo prekaša po velikosti le sršen, gradi svoje kakor glava veliko gnezdo, kot gozdna osa, na drevesih, pa tudi na podstrešjih in pod predstreški. Dobil sem pred leti ogromno, skoraj pol metra dolgo podolgo-

vato gnezdo iz nekega mariborskega podstrešja, ki je bilo, kolikor se da sklepati iz velikosti celic, bivališče srednje ose.

Mala osa ima gnezdo brez plašča, ki obstoji navadno le iz ene pogače. Le redkokedaj najdeš na spodnji pogači majhen nastavek druge pogače. Te pogače so navadno majhne in mnogokrat prazne. Med vsemi osami je namreč mala osa najmanj bojovita in posledica te nebojevitosti so prazna gnezda. Lahko jo brez strahu opazuješ ure in ure, kako se spreha po pogači, elegantno kakor pristna Francozinja, ne da bi se dosti zmenila za tvojo navzočnost.

Poglejmo si še nekoliko sršene! Res, da jih ne vidiš tako pogostoma ko navadne ose, a se jih tembolj bojiš. Znano je vsakemu narodno reklo, da piči 7 os za 1 sršena, 7 sršenov pa za gada. Res, ni se šaliti ž njimi. Nekoč sem odnesel sršenom gnezdo in sledili so mi pol ure daleč.

Samice in delavke so oborožene z želom, ki povzroča zelo skeleče rane zaradi mravljične kisline, ki priteče po želu v sicer neznatno rano. Mnogo pikov povzroči močno otekline in hudo vročico, ali pa celo smrt. Sicer te pustijo ose na miru, če niso same v nevarnosti za svoj obstoj, oziroma razdražene. Samci so brez žela.

Če izgrebeš prazno osinje gnezdo in ga deneš z omamljenimi osami vred v hišico, v kakršnih se gojijo gosenice, ter jim daješ potrebne hrane in vode, bodo postale krotke kakor čebele. Že po prvih dneh boš lahko nemoteno opazoval, s kako vneto popravljajo poškodovano gnezdo, če jim daš na razpolago potrebne gradbene snovi, preperel les ali pa namočen finejši pivnik, ki ga najrajši uporabljajo. Pri uporabi navadnega pivnika poginejo, ker vsebuje ta arsenik (mišnico). Če jim daš raznobarnih pivnikov, boš dobil lepo pisano gnezdo. Ko so se že nekoliko udomačile, jim lahko odpreš tudi vratca hišice; odhajale bodo na pašo in se vračale kot čebele.

Zanimivi so sostanovanci os. V osinjakih živi namreč cela vrsta najrazličnejših parasitov (nepovabljenih gostov), ki se hranijo z mrtvimi ličinkami in z drugimi odpadki osinjega doma. Zvečer boš lahko opazil, kako silijo neke vrste muhe v osinje gnezdo, da tam, ali pa vsaj v rovu, odlože svoja jajčeca. V rovu izlezle ličinke zlezejo potem v notranjost in se nastanijo pod gnezdom, kjer je vedno dovolj raznih odpadkov. V zemlji pod gnezdom se tudi zabubijo in prespijo zimo.

Pri osah, in sicer, kakor se splošno trdi, samo pri navadni osi, živi tudi velezanimiv hrošč z imenom »čudoviti sostanovalec«. Čudno pa je dejstvo, da vlada med njim in osami prijateljsko razmerje. V čem tiči vzrok tega prijateljstva, nam ni znano, toda poskusi so dokazali, da ga drugovrstne ose, če ga vržeš v gnezdo, takoj napadejo.

Ta hrošč je v splošnem črn, po trebuhu in ob vratnem ščitu rumenordeč, peruti so pa, posebno pri samcu, rumene. Spoznaš ga lahko takoj po razčehljanih trepalnicah. Zanimivo je dejstvo, da ga na prostem sploh ni mogoče najti, ker se najbrže zaradi neverjetne plašnosti vsem spretno umika.

Zbog svoje redkosti ima »čudoviti sostanovalec«, o katerem nihče ne ve, s čim se hrani, visoko ceno v trgovini s hrošči.

Uverjen sem, mladi prijatelj, da ne boš obžaloval tega kratkega potovanja po kraljestvu os, seveda če te zanima narava in njeno življenje. Prepričal si se, da so zanimive tudi najnavadnejše živalce, opazil si pa tudi, da je življenje in delovanje celo najbolj znanih živali še v mnogem oziru nepojasnjeno. Na delo torej in morebiti ti bo sreča mila, da nam razjasniš marsikatero še nerešeno uganko iz delovanja prastare, a vendar večno mlade prirode!